keletas plūdžių iš pušų žievės ir daugybė tinklų pasvarų — beržo tošim apvyniotų ir virvelėmis perrištų riedulių, paprastų akmenų, perrištų karna, ir plokščių akmenų išskeltais šonais.

Gyvulių auginimu žmonės nesivertė, tačiau turėjo naminį šunį, be to, pažinojo vieną kultūrinį augalą — kanapę; rasta nemaža jos grūdų. Kanapės nėra vietinis laukinis augalas ir rodo, kad buvo prekiaujama su pietiniais kaimynais, greičiausiai su virvelinės keramikos kultūros gentimis; tuo tarpu skalūno skobtelis rodo prekybinius ryšius su šiauriniais kaimynais — finougrų gentimis.

Žvejyba ir medžioklė apsprendė ir žmonių pasaulėžiūrą. Jie turėjo gausią medžioklės magiją: apeiginės lazdos su briedžio atvaizdais, matyt, buvo vartojamos magiškose apeigose, kad sektųsi medžioklė, neornamentiniai (o gal ir kai kurie ornamentiniai) puodų ženklai irgi siejosi su tuo pačiu tikslu. Galgi ir kanapė buvo tik svaigalas, naudojamas apeigose?

Tyrinėtoji stovykla — vietinės Narvos—Nemuno kultūros vėlyvosios fazės — III tūkstantmečio pr. m. e. antrosios pusės gyvenvietė (radiokarboninė data 4410±70 metų (Vib—9).

ŠARNELĖS (PLUNGĖS RAJ.) STOVYKLA

RIMUTĖ RIMANTIENĖ

Pirmieji Šarnelės (Varduvos apyl.) durpyno kauliniai mezolitinio tipo radiniai pateko į Telšių kraštotyros muziejų 1940 ir 1965 m.[1] Jie buvo išversti, tiesinant Varduvos vagą, nuleidžiant Ertenio ežerą. 1966 m. pavasarį kartu su Telšių muziejaus darbuotojais apžiūrėjome vietovę. Reljefas darė įspūdį, kad senų senovėje čia turėjęs plytėti ežeras, įsispraudęs tarp kalvų, vadinamų Pilale, Korpiške ir Pile. Pietiniu šios buvusio ežero daubos pakraščiu dabar teka Varduva. Atrodė, kad rastieji dirbiniai iškelti iš ežero dugno, kur jie buvę suplauti iš stovyklos. Jos ir ėmėmės ieškoti. Apžiūrėjus visas pakrantes, Pilalės kalvelėje rasta atskirų titnago nuoskalų, jų tarpe buvo ir retušuotų. 1973 m. į Šarnelę teko vėl sugrįžti patikrinti, ar galima pelkę leisti melioruoti, nepažeidžiant kultūros paminklo. Tuo tikslu buv. ežero pakrantėse iškastos 35 įvairaus ilgio perkasos. Tik vienoje iš jų aptiktas kultūrinis sluoksnis, ir šis pagrindinis tyrinėjimo plotas praplėstas iki 124 m^2. Iš viso Šarnelėje atkasta 390 m^2.

Pagrindinis tyrinėjimo plotas buvo netoli tos vietos, kur 1965 m. išversti kauliniai radiniai, beveik pačioje siauriausioje upės daubos vietoje, seniau buvusioje upės sietuvoje. Piūvyje buvo matyti šie sluoksniai: paviršiuje velėna ir durpės, po jomis žvirgždas su organinėmis liekanomis; jis apatinėje dalyje perėjo į

[1] **V. Valatka**, Šarnelės stovykla.—„Muziejai ir paminklai", 1968 m. gruodis, p. 39—42.

plonytį dirvožemio sluoksnelį — kultūrinį sluoksnį. Žemiau gilyn ėjo melsvas šlynas ir galiausiai stambus žvirgždas. Rastieji mezolitiniai dirbiniai priklausė greičiausiai melsvo šlyno sluoksniui, nes ir 1973 m. ekspedicijai K. Bružo padovanota dar viena peikena, išversta buvusioje sietuvoje, buvo aiškiai aplipusi šiuo šlynu. Tai rodytų, kad dar mezolito laikotarpiu šioje dauboje (Miesto galo lankoje) plytėjo ežeras. Neolite ežeras buvo nusekęs, sumažėjęs ir greičiausiai teišlikęs dauboje, esančioje kiek toliau į vakarus nuo stovyklos, ties dabartiniu upės linkiu į šiaurės vakarus. Sausumoje įsikūrė gyventojai ir pasistatė medinį stulpinės konstrukcijos pastatą. Vėliau, vėl kylant gruntinio vandens lygiui, prasiveržė upė ir paplovė pietinį buv. pastato kraštą, dalį jo nusinešdama su savo vaga, o dalį padengdama upinėmis nuosėdomis — žvirgždu bei smėliu. Dar vėliau šis plotas užpelkėjo, susidarė durpių sluoksnis.

Kultūriniame sluoksnyje rasta sukalta apie 180 kuolų. Nepavyko atsekti pastato plano, tačiau protarpiais buvo matyti kuolų eilės. Atsekti planą sunku ne vien dėl to, kad dalis pastato nuplauta, bet ir todėl, kad jis buvo pastatytas iš gana plonų kuolų (dažniausiai 4—7 cm storio), kurie, įsmeigti į gal nelabai dar sukietėjusį gruntą, išklibdavo ir dažnai būdavo paremiami plonesniais pagalbiniais kuoleliais, arba pastatomas naujas kuolas netvirtoje pastato vietoje. Be abejo, tarpai tarp kuolų galėjo būti išpinti. Atrodo, kad pastatas (o gal keli pastatai ar pastatas su priestatais) buvo netaisyklingo plano, kaip dažnai būna neolitinėse gyvenvietėse. Vakarinėje pastato dalyje rasta didelių akmenų, o prie jų — angliukų bei pelenų; tai, be abejo, židinio liekanos. Prie tų akmenų ir tarp kuolų buvo ir dauguma radinių.

Nors keramika ir sudarė didžiąją radinių dalį, tačiau jos rasta nedaug — iš viso 350 nedidelių šukių. Puodai buvo gana vienodi — kiek profiliuotos taurės pavidalo, plokščiais dugneliais. Didelė dalis puodų visai be ornamento — tik brūkšniuotu paviršiumi.

Pagrindinis ornamentas — virvelinis (33 fragm.), tai paprastai kelios skersinių virvelių įspaudų eilutės ant kaklelio, o kartais ir pačiame dugnelio pakraštyje, 3 fragm. buvo papuošti tariamomis virvelėmis, 2 fragm.— eglutės raštu ir keli — kitokiais įspaudėliais.

Žmonės vertėsi daugiausia medžiokle ir žvejyba. Tai rodo gausiai rasti stambių žvėrių kaulai ir strėlių antgaliai; 3 rastieji raginiai antgaliai buvo dvigubo kūgio formos, vieno iš jų (rasto IX bandomoje perkasoje) šonai buvo įrantyti. Iš titnago aptikta tik vieno rombinio antgalio dalis.

Žvejota tinklais, nes rasta nemaža tinklų pasvarų ir kelios plūdės. Pasvarams dažniausiai pavartoti paprasti netaisyklingi akmenys, kartais — plokšti rieduliai išskeltais šonais. Daugelį jų juosė karnos, buvo išlikę net mazgai. Rasta viena plūdė iš pušies žievės įpiautais galais ir viena iš suvyniotos beržo tošies.

Neištyrus rastųjų gyvulių kaulų, tuo tarpu negalim pasakyti, ar gyventojai turėjo naminių gyvulių. Tačiau kai kurių kultivuo-

jamų augalų jau turėta. Tai pirmiausia — kanapės (Cannabis sativa). Čia rastosios sėklos savo dydžiu ir luobos bei lapelių struktūra visai atitinka dabartines kultūrines kanapes. Kultūrinės buvo ir piliarožės (Malvaceae s.) sėklos, kurias ir dabar dar pietų kraštų gyventojai vartoja maistui. Abudu šie augalai turėjo būti žmonių atnešti. Šiaurinė natūralioji jų paplitimo riba baigiasi pietų Ukrainoje. Kad šie augalai nebuvo vien šiukšliniai gyvenviečių palydovai, o kultivuojami, rodytų stovykloje rasta gyvatgalvio kaplio galvutė.

Rasta ir vietinių nekultūrinių maistui naudotų augalų liekanų — tai miško riešutų (Corilus avellana) bei agarų (Trapa natans) vaisiai, papliauškos (Sagittaria sagitifolia) gumbeliai.

Namų apyvokos darbus apibūdina rastieji įrankiai, daugiausia pagaminti iš rago, kaulo. Minėtina kaulinė yla su sąnarine galvute, kaulinė adata perlūžusia uodegėle, raginis kaltelis ar vedegėlė, peilis su skylute iš šerno ilties ir keletas kitų dirbinių fragmentų. Titnaginių dirbinių maža, jiems gaminti naudota prasta vietinė žaliava. Minėtini keli grandukai ir keletas retušuotų skelčių bei nuoskalų.

Atskirai reikia sustoti prie gyvatgalvio kaplio galvutės. Ji yra gana ryškios formos, dailiai aptašyta, tačiau dar negludinta. Tai pirmas toks aiškus radinys akmens amžiaus stovykloje (buvo žinomos tik nedidelės ašmenų nuolaužėlės Vislos—Nemuno kultūros stovykloje Radikiuose ir ankstyvoje žalvario amžiaus stovykloje Petrašiūnuose, Kaune). Kartu su šiuo radiniu Lietuvoje dabar žinoma 44 gyvatgalviai (ir kurpaliniai?) kapliai iš 38 žinomų radimo vietų. Gyvatgalviai kapliai paplitę tik baltų gyventose srityse. Šios stovyklos tyrinėjimai patikslina jų paplitimo laikotarpį.

Papuošalai sudarė irgi svarbią inventoriaus dalį — tai 6,5 cm ilgio beveik keturkampė natūrali gintaro plokštelė su statmenai pragręžta skylute ir elnių priekiniai dantys-amuletai su skylutėmis.

Visas šis negausus dirbinių kompleksas davė daug naujos medžiagos Vislos—Nemuno kultūrai Lietuvoje paaiškinti. Keramikos tipas yra atneštinis — iš virvelinės keramikos kultūros srities. Tačiau kaulinis bei raginis inventorius aiškiai paveldėtas iš senųjų vietinių gyventojų. Taip pat pagrindiniai verslai — medžioklė ir žvejyba — yra vietinių ankstyvojo neolito gyventojų palikimas. Tačiau jau yra ir atneštinio daržinio ūkio pradų. Visa tai rodo, kad Šarnelė buvo baltų gyvenvietė, kurios inventoriuje vietinis palikimas yra susipynęs su atneštiniais virvelinės keramikos kultūros elementais.